

УДК 343.2

**Олександр Хуторянський,***канд. юрид. наук,  
доцент кафедри кримінального права  
Національної академії внутрішніх справ*

## ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕНАДАННЯ ДОПОМОГИ ОСОБІ, ЯКА ПЕРЕБУВАЄ В НЕБЕЗПЕЧНОМУ ДЛЯ ЖИТТЯ СТАНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

*У статті здійснено аналіз кримінального законодавства деяких зарубіжних країн про відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, а також виокремлено деякі позитивні особливості запровадження зарубіжного досвіду в зазначеному напрямі для України як європейської держави.*

**Ключові слова:** ненадання допомоги, порівняльно-правовий аналіз, життя, стан, зарубіжний досвід.

**Постановка проблеми.** На сучасному етапі розвитку України як соціальної та правової держави особливої уваги потребує забезпечення життєво важливих потреб та інтересів осіб, які належать до категорії безпорадних (малолітніх дітей, осіб похилого віку, інвалідів тощо). Для реалізації цього завдання необхідна активна участь усіх членів суспільства. У зв'язку із цим варто згадати факт, що принцип взаємодопомоги, який є основою існування людства, був закріплений у правилах людського співіснування як обов'язкова норма поведінки вже від моменту появи найперших суспільних утворень [1, с. 60].

Глобалізація суспільства сприяє не лише позитивному взаємопроникненню культур, зміцненню потенціалу країни завдяки долученню до найкращих світових інтелектуальних надбань, а й вивченню досвіду закордонних країн під час вирішення суспільно важливих питань [2, с. 193] із дослідження кримінально-правової характеристики ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, і також вивченню кримінального законодавства зарубіжних країн щодо відповідальності за цей злочин, що зумовлює актуальність обраної теми.

Окремі аспекти кримінально-правової характеристики законодавства зарубіжних країн щодо ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, були предметом наукових досліджень В.В. Бабаніної, С.Р. Багірова, Й.І. Горелика, Ю.Г. Зубеца, Т.В. Кірпіченка, А.Ю. Кошелевої, Ю.А. Кричуна, В.Б. Малініна, А.А. Музики, П.І. Орлова, А.В. Савченка, О.Л. Тимчука, Є.В. Топильського, М.І. Хавронюка, Н.М. Ярмиш та ін.

**Мета статті** полягає в порівняльно-правовому дослідженні кримінального законодавства України та деяких зарубіжних країн щодо кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

**Виклад основного матеріалу.** Як зазначається в науковій літературі, у сучасній науці не існує єдиних підстав класифікації різних правових систем світу на відповідні типи, тому різні автори пропонують різні як за кількістю, так і за типологією переліки правових сімей [3, с. 368]. Цілком підтримуючи цю позицію та не вдаючись до поглиблення дискусії щодо кількості й типів правових сімей, за основу нашого дослідження беремо поділ правових систем на такі правові сім'ї: 1) романо-германська правова сім'я; 2) правова сім'я загального права; 3) правова сім'я країн Далекого Сходу; 4) правова сім'я мусульманського права. Безумовно, такий поділ можливо визнати досить умовним та дискусійним, навіть і щодо назв самих правових сімей. Так, зокрема, М.І. Хавронюк доводить, що сильний вплив на формування сучасної правової системи країн континентальної Європи мало саме візантійське право, у зв'язку із чим сучасну континентальну правову сім'я пропонує називати «візантійсько-германською» [4, с. 33]. Однак у своїй роботі ми не ставимо за мету досліджувати поділ правових систем різних країн світу, тому приєднуємось до наведеної вище класифікації.

Аналізуючи сучасне кримінальне законодавство різних країн світу із приводу порівняння досвіду застосування санкцій за бездіяльність у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, стикаємося з кількома формами існування такої відповідальності:

1. Ненадання допомоги чи залишення у небезпеці існує аналогічно до вітчизняного законодавства для загального суб'єкта:

а) стаття для загального суб'єкта існує окремо;

б) загальний суб'єкт прописаний як окрема частина єдиної статті зі спеціальним суб'єктом.

2. Ненадання допомоги чи залишення у небезпеці існує лише для спеціального суб'єкта [5, с. 57–58].

Утім враховуючи, що кримінальна відповідальність за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, передбачається в законодавстві не всіх зарубіжних країн, то цілком логічно, що наше порівняльно-правове дослідження буде присвячене саме вивченню кримінального законодавства країн романо-германської правової сім'ї, зокрема країн континентальної Європи та країн, які раніше входили до складу колишнього СРСР, і стосуватиметься спеціальної норми, що передбачає кримінальну відповідальність за ненадання допомоги.

Безумовно, такий підхід може виглядати дещо обмеженим, оскільки упускається дослідження норм кримінального законодавства країн Далекого Сходу, країн мусульманської правової сім'ї та країн сім'ї загального права. Проте варто також зважати на те, що спеціальна норма, яка передбачає кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, що перебуває в небезпечному для життя стані, існує в законодавстві тільки деяких зарубіжних країн. Очевидно, що досягнути в такому разі законодавство країн усіх правових сімей та розглянути особливості кримінальної відповідальності за ті чи інші злочини, схожі на ненадання допомоги особі, навряд чи доцільно.

Крім того, кримінальна відповідальність за ненадання допомоги особі за законодавством країн різних правових сімей є різною, що зумовлено системою соціальних цінностей та суспільних відносин у цих країнах, місцем особи (окремих категорій осіб) у системі соціальних цінностей, наявністю чи відсутністю обов'язку надати допомогу тощо. У зв'язку із цим порівнювати особливості кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі чи залишення особи в небезпеці за законодавством країн різних правових сімей навряд чи можливо. Інакше кажучи, видається недоцільним у межах нашого дослідження проводити порівняння особливостей кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі за умов, що ставлення до цього обов'язку, багатолітні правові та релігійні традиції, а також менталітет населення є принципово різними.

Таким чином, у межах нашого дослідження, у якому правовий аналіз кримінального законодавства зарубіжних країн у частині кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі є не предметом, а тільки окремих завданням, доцільним видається вивчення та порівняння особливостей кримінальної відповідальності за діяння, що розглядаємо, за законодавством країн континентальної Європи.

Водночас порівняльно-правове дослідження кримінального законодавства зарубіжних країн у частині кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі вимагає сформулювати та обґрунтувати такі вихідні положення, на яких і базуватиметься дослідження. Першим серед них є аргументоване вище положення щодо необхідності та доцільності дослідження особливостей кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі саме за законодавством країн континентальної Європи та країн, які раніше входили до складу СРСР.

Важливо й те, що в аспекті дослідження кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі ми не розділяємо законодавство цих країн на окремі підгрупи.

По-друге, кримінальне законодавство зарубіжних країн досліджуємо в нерозривному порівнянні з нормами вітчизняного кримінального права, на основі чого й формулюються висновки про наявність чи відсутність у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) відповідних положень, що стосуються кримінальної відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

По-третє, предметом порівняльно-правового дослідження є не все кримінальне законодавство зарубіжних країн, а тільки спеціальні норми, які безпосередньо передбачають кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі.

По-четверте, враховуючи предмет нашого дослідження, під час вивчення норм кримінального законодавства зарубіжних країн головну увагу приділяють саме елементам складу ненадання допомоги особі, відтак досліджують та порівнюють ці елементи складу ненадання допомоги особі.

Проте якщо розглядати лише норми про кримінальну відповідальність за ненадання допомоги особі, то в законодавстві зарубіжних країн вони формулюються досить по-різному, а тому мають характерні особливості, які могли б бути використані вітчизняним законодавцем у процесі вдосконалення норм про кримінальну відповідальність за досліджувані діяння.

У кримінальному законодавстві саме зарубіжних країн існують спеціальні норми про відповідальність за ненадання допомоги особі, тому спробуємо визначити місце й особливості розміщення цих норм у системі кримінального законодавства зарубіжних країн.

Так, спеціальна норма, яка в тому чи іншому вигляді передбачає відповідальність за ненадання допомоги особі, передбачається в КК Австрійської Республіки, Азербайджанської Республіки, Грузії, Королівства Данія, Королівства Іспанія, Королівства Нідерланди, Латвійської Республіки, Республіки Білорусь, Республіки Болгарія, Республіки Вірменія, Республіки Казахстан, Республіки Молдова, Республіки Польща, Республіки Таджикистан, Російської Федерації, Федеративної Республіки Німеччина, Французької Республіки, Швейцарської Конфедерації та Пенітенціарному кодексі Естонської Республіки.

Місце цих норм та особливості їх розміщення в системі кримінального законодавства зарубіжних країн видаються досить схожими, оскільки, як правило, досліджувані норми зазначені у главах (розділах) особливих частин КК, що передбачають відповідальність за посягання на життя і здоров'я особи. Такий варіант розміщення вказаних норм у системі кримінального законодавства зарубіжних країн є найбільш розповсюдженим, проте не єдиним.

Зокрема, у § 95 КК Австрійської Республіки «Ненадання допомоги» передбачено в

першому розділі Особливої частини «Злочинні діяння проти життя і здоров'я» [6]. Аналогічним є розміщення спеціальної норми про ненадання допомоги в КК Азербайджанської Республіки, Республіки Білорусь, Республіки Вірменія, Республіки Молдова, Республіки Польща, Республіки Таджикистан, Російської Федерації, Кримінального законодавства Королівства Норвегії, Пенітенціарному кодексі Естонської Республіки. Характерно, що схожим є також розміщення спеціальної норми про відповідальність за ненадання допомоги і в Модельному КК для країн-учасниць СНД [7]. Дещо схожим у цьому аспекті видається підхід, який має місце в КК Латвійської Республіки, у якому ст. 141 «Ненадання допомоги» наявна у Главі XIII Особливої частини «Злочинні діяння проти здоров'я особи» [8].

Однак, незважаючи на розповсюдженість такого варіанта розташування досліджуваної спеціальної норми в системі кримінального законодавства зарубіжних держав, він залишається не єдиним. Так, у КК Грузії ст. 129 «Ненадання допомоги» належить до Глави XXIII «Злочини проти прав і свобод людини» розділу сьомого «Злочини проти людини» [9]; у КК Королівства Данія кримінальну відповідальність за ненадання допомоги передбачено у Главі 25 Особливої частини «Насильницькі злочини проти особи» [10]; у КК Королівства Нідерландів – у Розділі V Книги III «Проступки, пов'язані з особами, які перебувають у загрозливому стані» [11]; у КК Республіки Казахстан – у Главі 1 Особливої частини «Злочини проти особи»; у КК Федеративної Республіки Німеччина – у Розділі 8 «Загальнонебезпечні карані діяння» [12].

Окрім того, досить цікавим варіантом розміщення норм про відповідальність за ненадання допомоги є варіант, за яким досліджувані норми містяться у спеціальних розділах (главах, відділах), присвячених відповідальності за ненадання допомоги особі чи залишення її в небезпеці. Такий підхід, зокрема, використовується в КК Королівства Іспанія та КК Французької Республіки. Так, ст. 195 КК Королівства Іспанія наявна в Розділі IX Книги II «Ненадання допомоги» [13], а ст. 223-7 КК Французької Республіки – у Відділі III «Перешкоджання рятувальним заходам чи ненадання допомоги» Глави III «Про залишення особи в небезпеці» Розділу II Книги II «Про посягання на особу» [14].

Таким чином, враховуючи місце норм про відповідальність за ненадання допомоги в системі кримінального законодавства зарубіжних країн, можна однозначно стверджувати, що кримінальна відповідальність за розглядуваний злочин пов'язана із кримінальною відповідальністю за посягання на особу, а саме за посягання на її життя і здоров'я. Відтак об'єктом ненадання допомоги особі за кримінальним законодавством зарубіжних країн є саме суспільні відносини у сфері охорони життя і здоров'я особи.

Продовжуючи дослідження кримінально-правової характеристики ненадання допомоги особі за законодавством зарубіжних країн,

розглянемо питання про коло можливих потерпілих від цього злочину. Саме за колом потерпілих ненадання допомоги особі може поділятися на декілька видів: 1) загальне (ненадання допомоги будь-якій особі, яка цього потребує); 2) спеціальне (ненадання допомоги конкретним категоріям осіб, які її потребують (хворі, вагітні жінки, особи, що постраждали від аварії морського судна, тощо)).

Що ж стосується «загального виду» ненадання допомоги особі, то відповідальність за ці діяння передбачається в КК Австрійської Республіки, Грузії, Королівства Данія, Королівства Іспанія, Королівства Нідерланди, Латвійської Республіки, Республіки Болгарія, Республіки Польща, Федеративної Республіки Німеччина, Французької Республіки, Швейцарської Конфедерації та Пенітенціарному кодексі Естонської Республіки.

Важливою у такому разі залишається специфіка законодавчого визначення (описання) кола потерпілих від так званого «загального виду» ненадання допомоги особі. Так, у всіх спеціальних нормах законодавства зарубіжних країн, які передбачають кримінальну відповідальність за «загальний вид» ненадання допомоги особі, конкретизується, що ненадання такої допомоги повинно стосуватися особи, яка її потребує, тобто особи, яка перебуває в загрозливому для життя чи здоров'я стані. Водночас виникнення та існування цього стану може бути зумовлене абсолютно різними факторами: нещасний випадок, наслідки стихійного лиха, умисні протиправні діяння інших осіб тощо. Описання ж цієї ознаки в диспозиціях досліджуваних кримінально-правових норм також є різним. В одних випадках законодавець акцентує увагу тільки на стані небезпеки, у якому перебувають особи, що потребують допомоги (КК Австрійської Республіки, Грузії, Королівства Данія, Республіки Польща), в інших – на самотності таких осіб (КК Королівства Іспанія), у третіх – на джерелі виникнення небезпечного для життя і здоров'я особи стану (КК Федеративної Республіки Німеччина).

Поряд із цим «спеціальний вид» ненадання допомоги особі також характеризується певною розрізненістю законодавчого формулювання. При цьому найбільш розповсюдженим «спеціальним видом» ненадання допомоги, за який у кримінальному законодавстві зарубіжних країн передбачається відповідальність, є ненадання допомоги хворому. Так, у КК Азербайджанської Республіки, Республіки Білорусь, Республіки Вірменія, Республіки Казахстан, Республіки Молдова, Республіки Таджикистан та Російської Федерації передбачається відповідальність саме за ненадання допомоги хворому. Водночас кримінальна відповідальність за «загальний вид» ненадання допомоги, тобто ненадання допомоги будь-якій особі, у перелічених КК не передбачається. Так само і Модельний КК для країн-учасниць СНД передбачає кримінальну відповідальність тільки за ненадання допомоги хворому (ст. 135) [7].

Незважаючи на це, ненадання допомоги хворому є не єдиним «спеціальним

видом» ненадання допомоги за кримінальним законодавством зарубіжних країн. Кримінальне законодавство Королівства Норвегія передбачає відповідальність за ненадання допомоги чоловіком вагітній від нього жінці чи жінці, яка народила від нього дитину, якщо в цьому випадку вона може опинитися в безпорадному стані або потребувати допомоги (§ 240) [15]. Однак такий вид ненадання допомоги видається більш схожим на ухилення від сплати аліментів на утримання дітей (ст. 164 КК України).

Глава «Про залишення людини в небезпеці і ненадання допомоги людині, яка може загинути» закріпила ряд складів злочинів і передбачила покарання за їх вчинення від ув'язнення строком на 1 рік у примирному домі до тюремного ув'язнення строком до 4 років. Вибір покарання за вчинення злочинів указанного виду зумовлювався конкретними обставинами справи: місцем, де була залишена дитина, а також її віком. Зокрема, закон здійснив таку диференціацію дітей: дитина до 3 років, від 3 до 7 років і понад 7 років [16, с. 50].

До того ж кримінальна відповідальність за «спеціальні види» ненадання допомоги в тому чи іншому вигляді існує в законодавстві багатьох зарубіжних країн, зокрема тих, у яких передбачено кримінальну відповідальність за «загальні види» ненадання допомоги. Так, у КК України поряд зі ст. 136 «Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані» існує і ст. 284 «Ненадання допомоги судну та особам, що зазнали лиха». Відповідна норма наявна і в кримінальному законодавстві низки інших зарубіжних країн: КК Грузії (ст. 279), КК Республіки Білорусь (ст. 160), КК Російської Федерації (ст. 270) тощо.

Таким чином, за колом можливих потерпілих від ненадання допомоги зазначене діяння може поділятися на два види: 1) загальний (ненадання допомоги будь-якій особі, яка перебуває в загрозовому для її життя чи здоров'я стані); 2) спеціальний (ненадання допомоги конкретним категоріям осіб, які її потребують (хворі, вагітні жінки, особи, що постраждали від аварії морського судна, тощо)).

Водночас дослідження кримінального законодавства зарубіжних країн свідчить про те, що відповідальність за «загальний вид» ненадання допомоги є характерною для законодавства країн західної та центральної Європи, тоді як відповідальність за «спеціальні види» ненадання допомоги переважно передбачається в законодавстві країн колишнього СРСР.

### Висновки

Підбиваючи підсумки проведеного аналізу сучасного кримінального законодавства країн світу із приводу порівняння досвіду застосування санкцій за бездіяльність у вигляді ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, стикаємося із двома варіантами існування такої відповідальності: ненадання допомоги чи залишення у небезпеці існує аналогічно до вітчизняного законодавства для загаль-

ного суб'єкта (як окрема стаття чи як окрема частина статті); ненадання допомоги чи залишення у небезпеці існує лише для спеціального суб'єкта [5]. Тому порівняльно-правові дослідження є актуальними у процесі здійснення будь-яких наукових розвідок, зокрема щодо кримінально-правової відповідальності за ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Це допоможе сформулювати науково обгрунтовані висновки щодо вдосконалення кримінального законодавства України у цій частині. Цінність порівняльного правознавства полягає в тому, щоб виявити різного роду нюанси у законодавчому регулюванні кримінально-правових відносин, специфіку тих або інших юридичних категорій, своєрідність правових дефініцій, порівняти зміст, який вкладається законодавцями різних країн у певний термін, що позитивно вплинуло б на кримінальне законодавство України.

### Список використаних джерел:

1. Кричун Ю.А. Порівняльно-правовий аналіз залишення в небезпеці за кримінальним законодавством України та деяких зарубіжних держав / Ю.А. Кричун, І.І. Арделян // Держава та регіони. Серія «Право». – 2015. – № 1. – С. 60–64.
2. Севрук В.Г. Заходи протидії транснаціональному наркобізнесу, що вчиняється представниками окремих етнічних груп / В.Г. Севрук, С.О. Павленко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2015. – № 2. – С. 193–205.
3. Кримінальне право України: Загальна частина : [підручник] / [Ю.В. Александров, В.І. Антипов, О.О. Дудоров та ін.] ; за ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка. – 5-те вид. прероб. та допов. – К. : Атіка, 2009. – 408 с.
4. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. ... докт. юрид. наук / М.І. Хавронюк. – К., 2007. – 557 с.
5. Зубець Ю.Г. Ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані: порівняльно-правове дослідження за кримінальним законодавством України та деяких зарубіжних держав / Ю.Г. Зубець // Юридична наука. – 2014. – № 3. – С. 53–70.
6. Уголовный кодекс Австрии от 29 января 1974 г. (с изм. и доп. на 1 мая 2003 г.). – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 350 с.
7. Модельный Уголовный Кодекс для государств-участников Содружества Независимых Государств от 17 февраля 1996 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241285>.
8. Уголовный кодекс Латвийской Республики. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 313 с.
9. Уголовный кодекс Грузии от 22 июня 1999 г. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 409 с.
10. Уголовный кодекс Дании. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 230 с.
11. Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. Б.В. Волженкин ; пер. с англ. И.В. Мироновой. – 2-е изд. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 510 с.
12. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германия. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 524 с.

13. Уголовный кодекс Испании. – М. : Зерцало, 1998. – 218 с.

14. Уголовный кодекс Франции / науч. ред. Л.В. Головки, Н.Е. Крыловой ; пер. с франц. и предисл. Н.Е. Крыловой. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 650 с.

15. Уголовное законодательство Норвегии. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 375 с.

16. Плашовецький О.А. Кримінально-правова диференціація віку : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.А. Плашовецький ; Міністерство освіти і наук України, ПВНЗ «Львівський університет бізнесу та права». – Л., 2017. – 200 с.

*В статье осуществлен анализ уголовного законодательства некоторых зарубежных стран об ответственности за неоказание помощи лицу, находящемуся в опасном для жизни состоянии, а также выделены некоторые положительные особенности внедрения зарубежного опыта в указанном направлении для Украины как европейского государства.*

**Ключевые слова:** неоказание помощи, сравнительно-правовой анализ, жизнь, состояние, зарубежный опыт.

*The article analyzes the criminal legislation of some foreign countries on the responsibility for not providing assistance to a person who is in a dangerous state of life, as well as identifying some positive features of the introduction of foreign experience in this direction for Ukraine as a European state.*

**Key words:** non-provision of assistance, comparative legal analysis, life, state, foreign experience.

